

Derleme makale / Review • DOI: 10.48071/sbuhemsirelik.878291

Sezaryen Sonrası Tensel Temas ve Emzirme

Skin-to-Skin Contact and Breastfeeding After Cesarean Section

Elif Keten Edis¹ 

Yazarların ORCID numaraları / ORCID IDs of the authors:
E.K.E. 0000-0002-5587-6726

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü,
Samsun

Sorumlu yazar / Corresponding author: Elif Keten Edis,
E-posta: elifketen05@gmail.com

Geliş tarihi / Date of receipt: 10.02.2021
Kabul tarihi / Date of acceptance: 17.03.2021

Atıf / Citation: Keten Edis, E. (2021). Sezaryen sonrası tensel temas ve emzirme. *SBÜ Hemşirelik Dergisi*, 3(2), 103-108. doi:10.48071/sbuhemsirelik.878291

ÖZ

Doğumdan sonraki ilk saatler, anne ve yenidoğan etkileşimini geliştiren tensel temas ve emzirmenin sağlanması açısından hassas bir süreçtir. Postpartum erken tensel temasın sağlanması annelik davranışının gelişmesini, emzirme başarısını ve yenidoğanın yaşama uyumunu kolaylaştırmaktadır. Tensel temas ve emzirme yenidoğan açısından güven duygusunun gelişmesini sağlarken anneye doyum ve mutluluk vermektedir. Ancak sezaryen sonrası yenidoğanın bakımı, annenin kendine gelmesi, rahatlığının sağlanması gibi nedenlerle anne ve bebeği ayırmak yaygın olarak yapılan bir uygulamadır. Diğer taraftan sezaryen sonrası yaşanan sorunlar annenin emzirme konusunda daha stresli hissetmesine ve emzirme başarısının düşmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle sezaryen sonrası anne ve yenidoğanın tensel temasının sağlanması, emzirmenin desteklenmesi, anne ve yenidoğanın bir arada tutulması ameliyat sonrası hemşirelik bakımının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu derlemede, sezaryen sonrası tensel temas ve emzirmenin desteklenmesinin önemi konusunda bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Emzirme; hemşirelik bakımı; sezaryen.

ABSTRACT

The first hours after birth are a sensitive process in terms of providing sensual contact and breastfeeding, which improves the interaction of mother and newborn infant. Providing early postpartum skin-to-skin contact facilitates the development of maternal behavior, breastfeeding success and the newborn infant's adaptation to life. While skin-to-skin contact and breastfeeding provide the development of a sense of trust for the newborn, it gives satisfaction and happiness to the mother. However, it is a common practice to separate the mother and the baby for reasons such as the care of the newborn after cesarean section, the recovery of the mother and the comfort. On the other hand, problems experienced after cesarean section may cause the mother to feel more stressed about breastfeeding and yo decrease breastfeeding success. For this reason, after cesarean section, providing skin-to-skin contact of infant and mother, supporting breastfeeding, keeping mother and newborn infant together constitute an important part of postoperative nursing care. In this review, the information is given about the supporting and importance of breastfeeding and skin-to-skin contact after cesarean section.

Keywords: Breastfeeding; cesarean section; nursing care.



Bu eser, Creative Commons Atıf-Gayri
Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile
lisanslanmıştır.

Giriş

Sezaryen gebelik ve doğum esnasında anne ve fetüsün hayatını tehdit eden acil durumlarda uygulanan cerrahi bir girişimdir. Anne ve bebeğin hayatını kurtarmak amacıyla yapılan sezaryen dünya genelinde oldukça sık uygulanan cerrahi işlemlerden biri haline gelmiştir. Sezaryen oranları Çad, Burkina Faso, Etiyopya ve Madagaskar gibi ülkelerde yaklaşık %2 düzeyinde iken, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti ve Mısır gibi ülkelerde %50'nin üzerindedir (Opiyo ve ark., 2020). Ülkemizde ise sezaryen oranı %54,4'tür (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

Artan sezaryen oranları önemli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Kadınların doğumdan sonra yaşadıkları fiziksel ve psikolojik semptomların süresini ve şiddetini etkileyen en önemli faktörlerden biri doğumun şeklidir (Rowlands ve Redshaw, 2012). Sezaryene bağlı olarak; enfeksiyon, kanama, anestezi veya kan transfüzyonu gibi maternal sorunlar ile solunum ve beslenme problemleri gibi bebek morbiditesini içeren birçok sorun yaşanabilmektedir. Sezaryen ameliyatları sonraki gebeliklerde anne için uterus rüptürü, plasental implantasyon sorunları ve histerektomi gibi ek komplikasyonlara da yol açabilmektedir (Opiyo ve ark., 2020). Yapılan çalışmalarda sezaryen doğum yapan annelerin vajinal doğum yapanlara oranla daha fazla sorun yaşadığı ve konfor düzeylerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir (Pınar, Doğan, Algier, Kaya ve Çakmak, 2009; Rowlands ve Redshaw, 2012; Çapık, Özkan ve Apay, 2014; Çakır ve Alparlan, 2018; Gedefaw, Goedert, Abebe ve Demis, 2020). Sezaryen sonrası yaşanan fiziksel ve psikososyal sorunlar annenin rahatını, emzirme isteğini, bebeğinin bakımına katılmasını ve anne-bebek etkileşimini olumsuz etkilemektedir (Çakır ve Alparlan, 2018).

Hastanelerde yaygın olarak yapılan müdahalelerden biri annenin doğumdan hemen sonra tıbbi nedenlerle bebeğinden ayrılmasıdır. Anne ve bebeğini ayırmanın nedenleri, yenidoğanın değerlendirilmesi ve bakımı, fiziksel ve tıbbi durumunun stabilize edilmesi, anneden bebeğe enfeksiyon bulaşmasının önlenmesi, annenin uykusu ve rahatlığı için daha fazla zaman sağlanması gibi durumlardır. Ancak anne ve yenidoğanın ayrılması, emzirmenin gecikmesine, anne-yenidoğan etkileşiminin azalmasına, annenin emzirme ile ilgili öz saygısının ve öz yeterliliğinin azalmasına, emzirmenin yetersiz olmasına ve emzirme süresinin kısalmasına neden olabilmektedir (Sharma, 2016; Karimi, Miri, Khadivzadeh ve Maleki-Saghooni, 2020). Doğum şekli emzirmenin erken başlatılmasını sağlayan en önemli faktörlerden biridir (Onat, 2018). Sezaryen sonrası yaşanan en önemli sorunlardan biri de anne ve yenidoğanın birlikteliğinin ve emzirmeye başlama süresinin gecikmesidir.

Tensel Temas ve Emzirme

Doğum odası ve doğum sonrası hastane rutinleri emzirme dahil anne-bebek etkileşimlerini önemli ölçüde bozabilmektedir

(Moore, Anderson, Bergman ve Dowswell, 2012; Moore, Bergman, Anderson ve Medley, 2016). Birçok toplumda doğumdan sonra anne ve yenidoğan ayrılmaktadır. Doğumdan sonra yaygın olarak yenidoğan annesine verilmek yerine sarılmakta ya da giydirilmekte ve bir beşik veya ısıtıcı altına yerleştirilmektedir (Moore ve ark., 2016). Sezaryende ise anne nöroksiyal anestezi almışsa kısa bir temasın ardından yenidoğanın farklı bir alanda bakımı yapılmakta, anne sezaryen sonrası bir süre farklı bir iyileşme alanına alınmakta, sonrasında kliniğine transfer edilmektedir. Bu şekilde anne ve yenidoğanın ayrılığı bir ve/veya iki saat sürebilmektedir. Eğer yenidoğan ve/veya anneye ait sağlık problemleri varsa bu süre daha uzun olabilmektedir. Çakır ve Alparlan (2018), vajinal doğum yapan kadınların %95'i bebeklerini doğumdan hemen sonra görünürken, sezaryen doğum yapanların sadece %10,4'ünün doğumdan hemen sonra bebeklerini gördüğünü, %37,4'ünün bebeklerini anestezinin etkisi geçtikten 31-60 dakika sonra, %10,4'ünün 61 dakika-2 saat sonra, %9,6'sının ise 2 saatten daha uzun bir süre sonra ilk kez gördüklerini belirlemişlerdir.

Annenin göğsü üzerine yerleştirilen bebeğin, intrauterin hayatta duyduğu kalp atışını, annenin sıcaklığını ve kokusunu hissederek güven duygusu geliştirmekte, doğum sonu yaşama uyumu kolaylaşmaktadır. Aynı zamanda annede oksitosin salınımı uyarıldığından annenin de anksiyetesi azalmakta, kendini daha rahat ve huzurlu hissetmektedir. Böylece anne ve bebek arasında olumlu bir ilişki kurularak sevgi alışverişi artmaktadır (Şimşek ve Karahan, 2017). Tensel temas sezaryen sonrası hipotermiyi önlemekte, neonatal bağlanma ve erken emzirmeyi sağlamaktadır. Anne açısından postpartum stresi azaltarak anne-bebek bağlanmasını güçlendirmektedir (Moore ve ark., 2012). Yapılan bir çalışmada doğumdan iki gün sonra tensel temas süresi ile annenin plazma kortizol düzeyi arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Tensel temasın süresi uzadıkça ortalama kortizol seviyesi azalmıştır (Handlin ve ark., 2009). Amerikan Pediatri Akademisi, doğum sonrası birçok rutin prosedürün, yenidoğanın tensel teması sağlanarak yapılabileceğini veya tensel temas sağlanıncaya kadar ertelenebileceğini belirtmektedir (American Academy of Pediatrics Section on Breastfeeding, 2012).

Anne sütü bebeklerin yaşamlarının en savunmasız olduğu döneminde sağlıkları için hayati önem taşıyan bir beslenme yöntemidir. Doğumdan sonraki ilk iki saat bebeklerin annelerinden gelen dokunsal, termal ve koku uyaranlarına en duyarlı oldukları dönemdir ve emzirmeye başlamak için en ideal zaman aralığıdır (Sharma, 2016; Karimi ve ark., 2020). Yapılan araştırmalar tensel temasın emzirme oranlarını artırdığını göstermektedir (Mahmood, Jamal ve Khan, 2011; Sharma, 2016). Widström ve arkadaşları (2011), bebeğin doğumdan hemen sonra başlayan ve meme ucunu kavrama, emme ve sonra uykuya dalma ile sona eren davranış dizisini; doğum ağlaması, gevşeme, uyanma ve gözlerini açma, aktivite, ikinci dinlenme aşaması, meme ucuna doğru emekleme, meme ucuna dokunma ve yalama, memeyi emme ve sonunda

uykuya dalma olarak belirlemişlerdir. Bu hassas dönem, anne ve yenidoğanın karşılıklı etkileşimini geliştirmeye hazır hale getirmektedir. Doğumdan hemen sonra kesintisiz tenel temasa izin verilen ve annenin meme ucuna kendi kendine bağlanan bebekler daha etkin şekilde emmeye devam edebilmektedir (Moore ve ark., 2016). Gouchon ve arkadaşları (2010), sezaryen sonrası tenel temasın emzirme oranını ve anne memnuniyetini artırdığını, yenidoğanın hipotermi riskini önlediğini belirlemişlerdir. Ayrıca literatürde neonatal mortalite ve emzirmeye başlama zamanının ilişkili olduğu ve erken emzirme ile mortalite riskinin azaldığı belirtilmektedir (Mullany ve ark., 2008; Smith ve ark., 2017). Ancak rutin bakımı gerçekleştirmek için anneleri doğumdan hemen sonra yenidoğandan ayırmak yaygın bir uygulama haline gelmiştir (Moore ve ark., 2012).

Emzirmeye erken başlanması, başarılı bir şekilde devam etme şansını artırmaktadır. Doğumun şekli emzirmeye başlama süresinin yanı sıra emzirme süresi üzerinde de etkili olabilmektedir. Sezaryenle doğumun emzirmeye başlamayı ve ilk emzirmeden önceki süreyi uzattığı, sadece anne sütüyle besleme oranını azalttığı belirtilmektedir (Stevens, Schmied, Burns ve Dahlen, 2014; Takahashi ve ark., 2017). Sezaryen doğum sonrası bakım rutinleri ve yenidoğanı annelerine vermemek emzirmeyi geciktiren nedenler arasındadır (Gedefaw ve ark., 2020). Ahluwalia, Li ve Morrow (2012), ortalama emzirme süresini, spontan vajinal doğum yapan kadınlarda 45,2 hafta, uyarılmış vajinal doğumlarda 25,8 hafta, planlanmış sezaryenlerde 38,7 hafta ve acil sezaryen doğumlarda 21,5 hafta olarak belirlemişlerdir. Hobbs, Mannion, McDonald, Brockway ve Tough (2016), sezaryen olan annelerin, vajinal doğum yapanlara oranla emzirme konusunda daha fazla destek almak zorunda kaldıklarını ve emzirmeyi daha erken bıraktıklarını belirlemişlerdir. Çakır ve Alparşlan (2018), sezaryen olan annelerin ilk gün anne-bebek etkileşiminin sağlanmasında %85'inin ebe ve hemşirelerden özel ve yoğun desteğe gereksinimi olduğunu belirlemişlerdir.

Sezaryen Sonrası Tenel Temas ve Emzirmenin Desteklenmesinde Hemşirenin Rolü

Doğum sonu dönem, annenin duygusal değişimlere karşı en savunmasız olduğu dönemlerden biridir. Kadınlar bu dönemde postpartum iyileşme sürecinde olmalarıyla birlikte yeni rollerini öğrenmeye ve uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Kadınların bu süreçte hem yakınlarından hem de sağlık profesyonellerinden aldıkları destek, kendilerine olan güvenlerini artırarak annelik rolüne uyumlarını kolaylaştırmaktadır (Hoban ve Liamputtong, 2013). Postpartum bakımın temel amacı, anne ve yenidoğanın fiziksel gereksinimlerini karşılamak, riskleri önlemek, anne, yenidoğan ve ailenin postpartum sürece fiziksel ve psikososyal uyum sağlamalarına yardım ve rehberlik etmek ve sağlıklarını yönetmede olumlu davranışlar kazanmalarını sağlamaktır (Bekmezci, Hamlacı ve Özerdoğan, 2016). Kadınların gereksinimlerinin giderilerek beklentilerinin karşılanması, kendilerini değerli hissetmelerini, tedaviye uyumlarının

artmasını, sağlıklarına kavuşmalarını, geliştirmelerini ve yaşam kalitelerinin artmasını sağlamaktadır (Tuğut ve Gölbaşı, 2013).

Tenel temas, emzirmeyi ve anne-bebek bağlanmasını desteklemektedir. Bu nedenle annenin ve bebeğin sağlık durumu uygun olduğunda, sezaryen sonrası mümkün olan en kısa sürede tenel temasın sağlanması, emzirmeyi desteklemek için önemli bir uygulamadır (Stevens ve ark., 2014; Moore ve ark., 2016). Stevens, Schmied, Burns ve Dahlen (2019), sezaryen olan kadınların bebek bakımı konusunda endişeli hissetmelerine rağmen bebeklerinin yanlarında kalmasını ve temas etmek istediklerini, bebeklerinden ayrı kaldıklarında kopuk hissettiklerini belirlemişlerdir. Doğumdan hemen sonra tenel temasın sağlanması, en az bir saat veya ilk emzirme tamamlanıncaya kadar kesintisiz olması ve tıbbi bir gerekçe olmadıkça kesintiye uğramaması önerilmektedir (Moore ve ark., 2016; Brimdyr, Cadwell, Stevens ve Takahashi, 2017). Bu doğrultuda sezaryen sonrası ameliyathanede tenel temas sağlanması, erken emzirmenin başlatılmasında, anne memnuniyetinin sağlanmasında ve annenin ağrısının giderilmesinde önemli bir yaklaşımdır (Hung ve Berg, 2011; Sundin ve Mazac, 2015). Ayrıca sezaryen sonrası ameliyathanede tenel temas sağlanması annelik davranışlarının gelişimini, emzirme başarısını ve yenidoğanın ekstrauterin yaşama uyumunu kolaylaştırmaktadır (Boyd, 2017). Bu süreçte hemşireler, sezaryen doğumdan sonra erken tenel temasın rutin bakıma dahil edilmesi ve değişen uygulamalarda lider rol oynamaktadır (Hung ve Berg, 2011). Hemşirelerin bu rollerinin farkında olarak, tenel teması ve erken emzirmeyi desteklemeleri, anneyi cesaretlendirmeleri, anne-yenidoğan tenel temasını artırabilmek için gerekirse kanguru bakımı konusunda eğitim almaları, aileleri bu konuda bilgilendirmeleri önem taşımaktadır.

Sezaryen doğum yapan anneler normal doğum yapanlara oranla emzirmeyi daha stresli olarak değerlendirmektedirler (Carlander, Edman, Christensson, Andolf ve Wiklund, 2010). Sezaryen sonrası süreçte emzirmeyi desteklemek bir hemşirenin sorumluluğundadır. Sezaryen olan anne genel anestezi almışsa ameliyat sonrası bir saat içerisinde tam olarak uyanamamış olabilmektedir. Kendinde ve bilinci açık olduğunda dahi emzirme için hemşire desteğine gereksinim duymaktadır. Bu süreçte yenidoğanın bakımını gerekirse annenin göğsünde yapmak, kan alma, göbek bakımı gibi uygulamaların emzirme sonrasına bırakılması erken emzirmeyi sağlamak için önemlidir. Diğer taraftan hemşirelerin sezaryen sonrası sütü yeterince gelmeyen annelerin kaygı ve endişelerini gidermeleri, rahatlarını sağlamaları, emzirme konusunda desteklemeleri ve annelerin özgüvenini artırmaları bakımın önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Sezaryen olan annenin yardım gereksinimi aldığı anestezi türüne göre değişebilmektedir. Epidural anestezi alan anneye pozisyon vermek yeterli olabilirken, genel anestezi alan annenin bebeğinin memeyi tutmasına yardım etmek gerekebilmektedir. Bu nedenle de anneye bakım veren hemşirenin emzirme danışmanlığı almış olması ya da emzirme

konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olması da önem taşımaktadır (Günay, 2011). Durmazoğlu, Çiçek, Yaşaroğlu Toksoy, Okumuş ve Aluş Tokat (2021), emzirme eğitimlerinin hemşirelerin emzirme farkındalıklarını artırdığını belirlemişlerdir. Bununla beraber anneye hemşireler tarafından verilen eğitimler, meme komplikasyonlarının önlenmesi, emzirmenin sürdürülmesi ve başarısında önemli rol oynamaktadır (Özkara, Fidancı, Yıldız ve Kaymakamgil, 2016). Literatürde anneye verilen emzirme danışmanlığının emzirme yeterliliğini olumlu etkilediği belirtilmektedir (Asmiraha, Alasiry ve Nontji, 2020).

Araştırmalar, bebeklerini erken kucağına alan annelerin bebeklerini pozitif algıladıklarını göstermektedir (Manav ve Yıldırım, 2010; Çakır ve Alparşlan, 2018). Sezaryen doğumda anne ve yenidoğan birlikteliğinin gecikmesi annelerin bebeklerini negatif algılamalarına yol açabilmektedir. Bu süreçte annenin bebeğiyle etkileşiminin sağlıklı bir şekilde başlayıp sürdürülmesi, değişen rollerine uyum sağlaması ve sezaryene bağlı gelişen sorunlarla baş edebilmesinde sağlık profesyonelleri ve yakınlarından aldıkları destek oldukça önemlidir (Çakır ve Alparşlan, 2018). Doğum sonu dönemde annenin bebeğini kucağına alması, göz teması kurması, sevmesi, dokunması, okşaması, öpmesi, bebeğiyle konuşması anne-bebek bağlanmasını gösteren önemli davranışlardır (Bülez ve Ekti, 2016). Hemşirelerin sıcak, içten, nazik ve karşılıklı etkileşim içerisinde anneye bebeğiyle ilgili bilgi vermeleri, annenin bebeği hakkındaki duygularını paylaşmasına fırsat tanımaları, annenin bebek bakımı konusundaki davranışlarını desteklemeleri anne-bebek etkileşiminin sağlanmasında önemli bakım davranışlarıdır (Kavlak ve Şirin, 2007).

Sonuç

Doğumdan sonraki ilk saatler anne ve yenidoğan etkileşimini geliştiren tensel temas ve emzirme açısından duyarlı olunması gereken bir zaman sürecidir. Bu sürecin başarılı bir şekilde geçirilememesi anne ve bebeğin daha sonraki tüm yaşamlarını etkileyecek önemli sorunlara yol açabilmektedir. Sezaryen doğumun tensel temas, emzirme ve anne-bebek birlikteliğini geciktirdiği bilinmektedir. Ayrıca sezaryen doğum yapan kadınlar postpartum ve ameliyat sonrası dönemi bir arada yaşamakta olup birçok sorunla karşılaşabilmekte, kendisinin ve bebeğinin bakımında yetersizlik hissedebilmektedir. Bu nedenle kadınların en hassas ve savunmasız oldukları bu dönemde bakımlarından sorumlu hemşirelerin onların yanında olmaları, desteklemeleri, duyarlı, empatik, anlayışlı davranışlarla anne ve yenidoğan tensel temasını ve etkileşimini desteklemeleri, emzirmeye yardım etmeleri, danışmanlık ve bilgi vermeleri, olası riskleri öngörebilmeleri ve yönetebilmeleri bu sürecin sağlıklı bir şekilde geçirilmesini ve anne ve bebek sağlığının geliştirilmesini olumlu yönde etkileyecektir. Bununla birlikte hemşirelerin annelere destek olmaları, sorunlarına değer vererek zaman ayırmaları bakım memnuniyetinin de artmasını sağlayacaktır.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Çalışma Fikri (Konsepti) ve Tasarımı - EKE; Veri Toplama/Literatür Tarama - EKE; Verilerin Analizi ve Yorumlanması - EKE; Makalenin Hazırlanması - EKE; Yayınlanacak Son Haline Onay Verilmesi - EKE.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını açıklamıştır.

Kaynaklar

- Ahluwalia, I.B., Li, R., & Morrow, B. (2012). Breastfeeding practices: Does method of delivery matter? *Maternal and Child Health Journal*, 16(2), 231-237. doi:10.1007/s10995-012-1093-9
- American Academy of Pediatrics Section on Breastfeeding. (2012). Breastfeeding and the use of human milk. *Pediatrics*, 129(3), 827-841. doi:10.1542/peds.2011-3552
- Asmiraha, R., Alasiry, E., & Nontji, W. (2020). The relationship between the frequency of breastfeeding counseling with the adequacy of breastfeeding to the newborn babies. *Enfermeria Clinica*, 30(2), 186-189. doi:10.1016/j.enfcli.2019.10.011
- Bekmezci, H., Hamlacı, Y., ve Özerdoğan, N. (2016). Türkiye'de postpartum döneme özgü ölçeklerin kullanımı. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 13(2), 122-128. doi:10.5222/HEAD.2016.122
- Boyd, M.M. (2017). Implementing skin-to-skin contact for cesarean birth. *AORN Journal*, 105(6), 579-592. doi:10.1016/j.aorn.2017.04.003
- Brimdyr, K., Cadwell, K., Stevens, J., & Takahashi, Y. (2017). An implementation algorithm to improve skin-to-skin practice in the first hour after birth. *Maternal & Child Nutrition*, 14(2), 12571. doi:10.1111/mcn.12571
- Bülez, A., ve Ekti, R. (2016). Yenidoğan ebeveyn ilişkisinin başlatılması ve geliştirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 33-36.
- Carlander, A.K.K., Edman, G., Christensson, K., Andolf, E., & Wiklund, I. (2010). Contact between mother, child and partner and attitudes towards breastfeeding in relation to mode of delivery. *Sexual & Reproductive Healthcare*, 1(1), 27-34. doi:10.1016/j.srhc.2009.10.001
- Çakır, D., ve Alparşlan, Ö. (2018). Doğum tipi değişkeninin anne-bebek etkileşimi ve annenin bebeğini algılaması üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 8(2), 139-147.

- Çapık, A., Özkan, H., ve Apay, S.E. (2014). Loğusaların doğum sonu konfor düzeyleri ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 7(3), 186-192.
- Durmazoğlu, G., Çiçek, Ö., Yaşaroğlu Toksoy, S., Okumuş, H., ve Aluş Tokat, M. (2021). Gebe okulu eğitimcileri ve emzirme hemşirelerine verilen Watson'ın İnsan Bakım Kuramına temellendirilmiş emzirme eğitiminin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 14(1), 1-10. doi:10.31362/patd.758760
- Gedefaw, G., Goedert, M.H., Abebe, E., & Demis, A. (2020). Effect of cesarean section on initiation of breast feeding: Findings from 2016 Ethiopian Demographic and Health Survey. *Plos One*, 15(12), 1-13. doi: 10.1371/journal.pone.0244229
- Gouchon, S., Gregori, D., Picotto, A., Patrucco, G., Nangeroni, M., & Di Giulio, P. (2010). Skin-to-skin contact after cesarean delivery: An experimental study. *Nursing Research*, 59(2), 78-84. doi: 10.1097/NNR.0b013e3181d1a8bc
- Günay, L. (2011). Sezaryen sonrası emzirme. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 8(1), 28-30.
- Handlin, L., Jonas, W., Petersson, M., Ejdebäck, M., Ransjö-Arvidson, A.B., Nissen, E., & Uvnäs-Moberg, K. (2009). Effects of sucking and skin-to-skin contact on maternal ACTH and cortisol levels during the second day postpartum-influence of epidural analgesia and oxytocin in the perinatal period. *Breastfeeding Medicine*, 4(4), 207-220.
- Hoban, E., & Liamputtong, P. (2013). Cambodian migrant women's postpartum experiences in Victoria, Australia. *Midwifery*, 29(7), 772-778. doi: 10.1016/j.midw.2012.06.021
- Hobbs, A.J., Mannion, C.A., McDonald, S.W., Brockway, M., & Tough, S.C. (2016). The impact of caesarean section on breastfeeding initiation, duration and difficulties in the first four months postpartum. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 16(1), 1-9.
- Hung, K.J., & Berg, O. (2011). Early skin-to-skin after cesarean to improve breastfeeding. *MCN, The American Journal of Maternal/Child Nursing*, 36(5), 318-324. doi: 10.1097/NMC.0b013e3182266314
- Karimi, F.Z., Miri, H.H., Khadivzadeh, T., & Maleki-Saghooni, N. (2020). The effect of mother-infant skin-to-skin contact immediately after birth on exclusive breastfeeding: A systematic review and meta-analysis. *Journal of the Turkish-German Gynecological Association*, 21(1), 46-56. doi:10.4274/jtgga.galenos.2019.2018.0138
- Kavlak, O., ve Şirin, A. (2007). Anne ve babaya bağlanma ve hemşirenin rolü. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 23(2), 183-194.
- Mahmood, I., Jamal, M., & Khan, N. (2011). Effect of mother-infant early skin-to-skin contact on breastfeeding status: A randomized controlled trial. *Journal of the College of Physicians Surgeons Pakistan*, 21(10), 601-605. doi: 10.2011/JCPSP.601605
- Manav, G. ve Yıldırım, F. (2010). Term ve preterm bebek annelerinin bebeklerini algılama durumları. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 32(2), 149-157.
- Moore, E.R., Anderson, G.C., Bergman, N., & Dowswell, T. (2012). Early skin-to-skin contact for mothers and their healthy newborn infants. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 5(5), 1-75. doi: 10.1002/14651858.CD003519.pub3
- Moore, E.R., Bergman, N., Anderson, G.C., & Medley, N. (2016). Early skin-to-skin contact for mothers and their healthy newborn infants. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (11), 1-123. doi: 10.1002/14651858.CD003519.pub4
- Mullany, L.C., Katz, J., Li, Y.M., Khatry, S.K., LeClerq, S.C., Darmstadt, G.L., & Tielsch, J.M. (2008). Breast-feeding patterns, time to initiation, and mortality risk among newborns in Southern Nepal. *The Journal of Nutrition*, 138(3), 599-603. doi:10.1093/jn/138.3.599
- Onat, G. (2018). Emzirmeyi kolaylaştırıcı uygulamalar ve laktasyonel bakım. *Türkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics*, 4(2), 131-146.
- Opiyo, N., Kingdon, C., Oladapo, O.T., Souza, J.P., Vogel, J.P., Bonet, M., ... Betrán, A.P. (2020). Non-clinical interventions to reduce unnecessary caesarean sections: WHO recommendations. *Bulletin of the World Health Organization*, 98(1), 66-68. doi: 10.2471/BLT.19.236729
- Özkara, H., Fidancı, B.E., Yıldız, D., ve Kaymakamgil, Ç. (2016). Emzirme danışmanlığı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(6), 551-555. doi: 10.5455/pmb.1-1436701913
- Pinar, G., Doğan, N., Algier, L., Kaya, N., ve Çakmak, F. (2009). Annelerin doğum sonu konforunu etkileyen faktörler. *Dicle Tıp Dergisi*, 36(3), 184-190.
- Rowlands, I.J. & Redshaw, M. (2012). Mode of birth and women's psychological and physical wellbeing in the postnatal period. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 12(1), 1-11. doi: 10.1186/1471-2393-12-138
- Sharma, A. (2016). Efficacy of early skin-to-skin contact on the rate of exclusive breastfeeding in term neonates: A randomized controlled trial. *African Health Sciences*, 16(3), 790-797. doi: 10.4314/ahs.v16i3.20
- Smith, E.R., Locks, L.M., Manji, K.P., McDonald, C.M., Kupka, R., Kisenge, R., ... Duggan, C.P. (2017). Delayed breastfeeding initiation is associated with infant morbidity. *The Journal of Pediatrics*, 191, 57-62. doi: 10.1016/j.jpeds.2017.08.069
- Stevens, J., Schmied, V., Burns, E., & Dahlen, H. (2014). Immediate or early skin-to-skin contact after a Caesarean section: A review of the literature. *Maternal & Child Nutrition*, 10(4), 456-473. doi: 10.1111/mcn.12128
- Stevens, J., Schmied, V., Burns, E., & Dahlen, H.G. (2019). Skin-to-skin contact and what women want in the first hours after a caesarean section. *Midwifery*, 74, 140-146. doi: 10.1016/j.midw.2019.03.020
- Sundin, C.S., & Mazac, L.B. (2015). Implementing skin-to-skin care in the operating room after cesarean birth. *MCN, The American Journal of Maternal/Child Nursing*, 40(4), 249-255. doi: 10.1097/NMC.0000000000000142
- Şimşek, S., & Karahan, N. (2017). Assessment of the impact of mother-infant skin-to-skin contact at childbirth on breastfeeding. *Konuralp Tıp Dergisi*, 9(1), 70-77. doi: 10.18521/ktd.296559
- Takahashi, K., Ganchimeg, T., Ota, E., Vogel, J.P., Souza, J.P., Laopaiboon, M., ... Mori, R. (2017). Prevalence of early initiation of breastfeeding and determinants of delayed initiation of breastfeeding: Secondary analysis of the WHO Global Survey. *Scientific Reports*, 7(1), 1-10. doi: 10.1038/srep44868

T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. (2020). Sağlık istatistikleri yıllık 2019 haber bülteni. Erişim adresi (01.01.2021): <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/39024/0/haber-bulteni-2019pdf.pdf>

Tuğut, N., ve Gölbaşı, Z. (2013). Bir üniversite hastanesi kadın hastalıkları ve doğum servisinde yatan hastaların hemşirelik hizmetlerinden

memnuniyet düzeyleri ve etkileyen bazı faktörler. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 10(2), 38-44.

Widström, A.M., Lilja, G., Aaltomaa-Michalias, P., Dahllöf, A., Lintula, M., & Nissen, E. (2011). Newborn behaviour to locate the breast when skin-to-skin: A possible method for enabling early self-regulation. *Acta Paediatrica*, 100(1), 79-85. doi: 10.1111/j.1651-2227.2010.01983.x